

Зміст об'єкта злочину,

передбаченого статтею 109 Кримінального кодексу України

Л. В. Мошняга

кандидат юридичних наук кафедри
математичних, інформаційних та соціально-
гуманітарних дисциплін Черкаської філії ПВНЗ
«Європейський університет»

У статті аналізується зміст посягання, спрямованого на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади.

Ключові слова: об'єкт злочину, безпосередній об'єкт злочину, національна безпека України, конституційний лад, антиконституційна спрямованість дій, видовий об'єкт.

В статье анализируется содержание посягательства, которое направлено на насильственное изменение или свержение конституционного строя или удержание государственной власти.

Ключевые слова: объект преступления, непосредственный объект, национальная безопасность, конституционный строй, антиконституционная направленность действий, видовой объект.

This article analyses maintenance of encroachment which is directed on a violent change or overthrow of constitutional line-up or withholding of state power.

Keywords: object of crime, direct object, national safety, constitutional line-up, unconstitutional orientation of actions, specific object.

У межах родового об'єкта злочинів проти конституційних основ національної безпеки України слід виокремити такі основи національної безпеки, посягання на які прямо і безпосередньо порушує не тільки положення Кримінального кодексу України (далі – КК України), а й Конституції України. Тому цей вид основ національної безпеки доцільно називати «конституційні основи національної безпеки України». Саме вони є видовим об'єктом злочинів, передбачених ст. ст. 109, 110 та 112 КК України, котрі встановлюють відповідальність за дії явної антиконституційної спрямованості проти таких безпосередніх об'єктів, що перебувають під прямою охороною Конституції України. Ці безпосередні об'єкти чітко визначаються у згаданих статтях кримінального закону й однозначно вказують на антиконституційний характер передбачених тут діянь.

Питання щодо злочинів проти основ національної безпеки України розглядалися у роботах таких українських вчених, як В. Ф. Антипенко, О. Ф. Бантишев, В. О. Глушков, В. П. Ємельянов, В. А. Ліпкан, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, А. В. Савченко, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк, О. В. Шамара та ін. Наукові дослідження у цій сфері останнім часом значно активізувалися, в тому числі щодо злочинів проти конституційних основ національної безпеки України. Зокрема, захищено кандидатську дисертацію І. В. Діордіца «Кримінально-правова відповідальність за дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» (2008 р.).

Ставимо за мету дослідити положення КК України та з'ясувати зміст об'єкта злочину, передбаченого ст. 109.

Розглянемо докладніше питання про безпосередні об'єкти злочинів про-

ти конституційних основ національної безпеки України.

З'ясування змісту об'єкта злочину, передбаченого ст. 109 КК України, «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» викликає розбіжності у позиціях криміналістів.

У коментарі за ред. В. В. Сташица та В. Я. Тація – це суспільні відносини, що забезпечують внутрішню безпеку України, захист її конституційного ладу та державної влади [1, с. 325].

Отже, ці автори видовим об'єктом такого злочину визнають внутрішню безпеку. Але з указаною позицією не можна цілком погодитись у зв'язку з тим, що посягання на конституційний лад та державну владу можуть також створювати і зовнішню небезпеку, про це йдеться у кримінальному законодавстві багатьох зарубіжних країн. Так, раніше у роботі згадувалося про те, що у низці кодексів зарубіжних країн є вказівка на підвищену суспільну небезпечність діяння, якщо при вчиненні злочину проти конституційних основ національної безпеки має місце участь іноземної держави, іноземної організації, їх представників чи окремих осіб (ст. ст. 308, 309 КК Грузії, § 111 КК Данії, ст. 62 Естонської Республіки, ст. 118 КК Литовської Республіки, ст. 97а КК Нідерландів, ст. 275 КК Швейцарії). Тобто участь у вчиненні злочину, передбаченого ст. 109 КК України, іноземного елемента створює умови для порушення також і зовнішньої безпеки. Але дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади, можуть спровокувати іноземне втручання у життєдіяльність країни.

Автори коментаря за ред. М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка визна-

ють об'єктом злочину, передбаченого ст. 109 КК України, політичну безпеку (як складову національної безпеки) України в найважливіших сферах: існування конституційного ладу і функціонування державної влади [3, с. 5]. Таку ж позицію пропонують і автори коментаря за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка, а саме – встановлений Конституцією і законами України порядок створення і діяльності вищих органів державної влади, порушення якого створює загрозу безпеці держави у політичній сфері [4, с. 243].

Отже, на думку цих дослідників, видовим об'єктом розглядуваного злочину є політична безпека. З такою позицією також важко погодитись, бо політична сфера є категорією більш широкою, ніж основи національної безпеки країни, і містить у собі не тільки такі складові, як внутрішня та зовнішня безпека, а також політику у різних сферах життєдіяльності, у тому числі політику у сфері економіки, освіти, міжнародного співробітництва, соціальної сфері тощо.

Термін «конституційний лад» має різне трактування у працях учених-конституціоналістів. Під конституційним ладом вони пропонують розуміти «порядок, за якого дотримуються права і свободи людини і громадянина, а держава діє відповідно до конституції, називається конституційним ладом» [5, с. 96], «устрій суспільства і держави, закріплений нормами конституційного права» [6, с. 161] або «визначену форму, визначений спосіб організації держави, закріплений в її конституції» [7, с. 79-80]. Вважаємо за доцільне приєднатися до заявлених позицій і синтезувати на їх основі визначення: конституційний лад – це визначений Конституцією устрій нації.

Як зазначає Ю. В. Шимін, «поняття конституційного ладу фіксує не тіль-

ки формальні принципи організації політичної влади, що властиво для поняття конституційного устрою, а й реальний рівень розвитку всієї гами суспільних відносин у взаємодії з державною владою» [7, с. 169-177]. Це підтверджує й В. Ф. Погорілко, який вважає, що конституційний лад кожної країни пов'язується, як правило, з найважливішими інститутами держави і суспільства, статус яких визначає і закріплює конституція [8, с. 3].

Відправним пунктом у з'ясуванні конституційного ладу України та його основ В. М. Литвин слушно визнає Розд. I Конституції України «Загальні засади» [9, с. 74].

Дійсно, дослідження Конституції України демонструє, що за Розділом I Конституції України «Загальні засади» можна визначити низку ознак, що характеризують конституційний лад в Україні. Так, за статтею 1 «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». За частиною 2 статті 3, «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Стаття 5 Конституції України наголошує, що Україна є республікою і носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Важливого значення набуває положення: «Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування». Особливо важливе значення має наступне положення: «Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами» [11].

Також необхідно вказати на положення, закріплені статтею 6 Конституції України: «Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України» [11]. Також і закріплення принципу «верховенства права» на конституційному рівні (ст. 8 Конституції України) характеризує конституційний лад України. Саме такі головні уклади держави, її основні принципи і виступають основами конституційного ладу [7, с. 79-80].

Обов'язковими ознаками конституційного ладу є також народний суверенітет, розподіл влади, непорушність і невід'ємність загально визнаних прав і свобод людини [12, с. 178].

Саме тому слід погодитись з М. І. Хавронюком, що складовими конституційного ладу є: 1) суверенітет держави (верховенство і самостійність державної влади всередині країни та її незалежність у міжнародних відносинах); 2) форма правління (спосіб організації державної влади, за яким єдиним органом законодавчої влади в Україні є Верховна Рада України, главою держави – Президент України, вищим органом виконавчої влади – Кабінет Міністрів України тощо); 3) державний устрій (унітарний з відповідним поділом владних повноважень між вищими і центральними та місцевими органами державної влади) та цілісність території); 4) державний режим (демократичний, що, зокрема, передбачає можливість здійснення народного волевиявлення через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії, гарантії місцевого самоврядування, захисту державою прав і свобод людини і громадянина, ґрунтування суспільного життя на засадах по-

літичної, економічної та ідеологічної багатоманітності) [4, с. 244-245].

Отже, конституційний лад України – це закріплені Конституцією України повноваддя народу (ст. ст. 2, 5), суспільний і державний устрій (ст. ст. 5, 6 і 7), рівність усіх націй і народностей (ст. ст. 11, 12, 21, 24), права і свободи громадян (ст. ст. 22, 23) [13, с. 106].

Державна влада також залишається у фокусі уваги юристів та науковців взагалі. Численні дослідження феномену влади сформували декілька різновидів підходів. За Є. Вятром, їх слід поділяти на: біхевіористський (влада розглядається як особливий різновид поведінки, що змінює поведінку інших); психологічний (головну увагу спрямовано на джерела формування влади, зокрема на психологічні особливості людей); телеологічний (влада як досягнення визначеної мети, реалізація поставлених завдань); структурно-функціоналістський (влада як відносини особливого роду між тими, хто управляє, і тими, ким управляють, за допомогою відповідних засобів, зокрема насилля); конфліктний (обмежують владу можливістю ухвалення рішень, що регулюють розподіл благ у конфліктних ситуаціях); реляціоністський (розглядають владу як взаємовідносини між двома партнерами, агентами на основі переважаючого впливу одного з них) [12, с. 158].

Термін «державна влада» активно використовується у Конституції України. Так, за частиною 4 статті 5, ніхто не може узурпувати державну владу, або за ч. 1 ст. 6 – державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову.

У статті 3 йдеться про взаємозв'язок державної влади з людиною, а в ч. 2 ст. 5 зазначається, що єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює

її безпосередньо і через органи державної влади та органу місцевого самоврядування.

На думку В. М. Литвина, державна влада: 1) це вид публічної політичної влади, що здійснюється державою та її органами; уособлює здатність держави підпорядковувати своїй волі поведінку людей та діяльність об'єднань, що перебувають на її території; 2) влада організації всього населення або його домінуючої частини, яка (організація), забезпечуючи цілісність і безпеку суспільства, здійснює керівництво ним та організовує задоволення загальносоціальних потреб; 3) встановлює для всього суспільства загальнообов'язкові правила поведінки – правові норми [9, с. 69].

Таким чином, державна влада в її трьох взаємопоєднаних гілках є керівником і провідником волі народу в реалізації Конституції України, чинного законодавства і забезпечення добробуту людей, охорони людини, її життя і здоров'я, честі й гідності, недоторканності і безпеки, оскільки ці блага людини визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України) [13, с. 106].

Таким чином, єдиною безперечною рисою безпосередніх об'єктів злочинів, передбачених ст. 109 КК України, є те, що вони перебувають під прямим захистом Конституції України і виступають в якості конституційних основ національної безпеки України. Це такі об'єкти, як конституційний лад та державна влада України.

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України : науково-практич. коментар / За ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К., 2003. – 1193 с.
2. *Баглай М. В.* Конституционное право России / М. В. Баглай. – М. : Норма, 1997. – 776 с.
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : (у 2-х ч.) / [під заг. ред. М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка]. – К. : Форум, 2001. – Ч. 2 : Особлива частина. – 942 с.
4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 6-е вид., перероб. і доп. – К. : Юридична думка, 2009. – 1236 с.
5. *Богданова Н. А.* Система науки конституционного права / Н. А. Богданова. – М. : Юристъ, 2001. – 256 с.
6. *Козлова Е. И.* Конституционное право России / Е. И. Козлова, О. Е. Кутафин. – М. : Юристъ, 1999. – 420 с.
7. *Шимін Ю. В.* Проблемні питання співвідношення понять «конституційний лад» та «конституційний устрій» / Ю. В. Шимін // *Держава і право.* – 2004. – Вип. 23. – С. 169-177.
8. *Погорілко В. Ф.* Основи конституційного ладу України / В. Ф. Погорілко. – К. : Ін Юре, 1997. – 40 с.
9. *Литвин В. М.* Законотворча діяльність : словник термінів і понять / В. М. Литвин. – К. : Парламентське вид-во, 2004. – 340 с.
10. *Юридический энциклопедический словарь* / Под ред. В. Е. Крутских. – М. : Инфра-М, 2001. – 450 с.
11. Конституція України – Х. : Право, 2011. – 56 с.
12. *Вятр Е.* Социология политических отношений / Е. Вятр. – М. : Прогресс, 1979. – 463 с.
13. *Котюк В. О.* Теорія права : курс лекцій / В. О. Котюк – К. : Вентурі, 1996. – 208 с.